

MATIJA BRUNC

RUDOLF KRESAL

I.

Leto 1916. se je bližalo koncu. Božični dnevi so minili in vso temeniško dolino je pokril debel sneg. Pritisnil je mraz. Temenica je zamrznila. Otroci so bili na klancih in se sankali. Ponekod jih je kar mrgolelo. Vesel smeh in krik sta se razlegala od klanca do klanca in se izgubljala tam na Griču, na veliki Brunčevi kmetiji. Zakaj le Brunčev klanec je bil brez otrok, prazen, ves zapuščen in žalosten.

*

Stari Matija Brunc hodi po svojem velikem posestvu. Z motnim pogledom gleda preko svojih belih polj, strmi v svoj veliki smrekov gozd, ki je ves zasnežen.

Danes stari Brunc ne misli, da je ves ta gozd njegov, da so vsa ta bela polja okrog njega njegova, danes ne misli na svoj mlin, ne na žago in ne na svojo lepo gosposko hišo. Vsega tega mu ni več mar.

Sam je stari Brunc, povsem sam je. Vse ga je zapustilo.

Matija Brunc, jekleni Matija, jekleni Brunc, so mu dejali, se je v zadnjih treh letih približal grobu.

Vojna je.

Imel je za ženo Rozalko. Umrla je, ko je čula, da je padel modri Matija, prvi za starim Bruncem, najstarejši sin.

Preko temeniške doline se je razlegel molk. Razlegel se je molk — ljudje so ga čuli. Zvonov ni bilo. Sneli so jih, razsekali in razsekani bron je odpeljal vlak. Takrat, ko so sekali temni bron, so zadnjikrat zvonili. Kako so zvonili trebanjski zvonovi! Vsa temeniška dolina je jokala.

Potem pa je vse potihnilo.

In ko se je po dolgi in široki cesti vil pogreb prelepe Brunčeve Rozalke, še na starost lepe, so ljudje prvič zaslišali molk. Videli so velikega mogočnega Brunca, kako je sklonjene glave stopal za krsto — sam. Kaj, ljudje, ki so šli za njim, so bili še

vsi tako majhni, še vsi polni upanja. Matija Brunc pa je že izgubil sina, prvega za starim Bruncem, ki je izkrvavel tam daleč sredi poljan, odkoder bobni zemlja in trosi grozo v ljudska srca.

Tistikrat je objel vso temeniško dolino strah. Ljudem je bilo iz dneva v dan tesneje. Fantje in možje so dan za dnem vriskali, harmonike so pele neprenehoma, težke lokomotive so žvižgale noč in dan, matere in dekleta so jokale, starci so mrko gledali predse, molče stiskali sinovom roke in se molče s pridušeno kletvijo vračali domov.

Zdaj pa je že vse tiho. Že skoro vse tiho. Le malokdo še gre iz temeniške doline. Če pa kdo gre, gre tiho, brez vriska, brez harmonike. Mlad je, tako strašno mlad. Tu pa tam kak mlad fant joka.

Temeniški dolini je hudo.

*

Stari Matija Brunc sedi za veliko mizo. Z levico si podpira glavo, desnice pa ne ve kam položiti. Gleda skozi okno. Solnce zahaja. In Brunc, jekleni Matija Brunc, ki nemara vse svoje življenje nikoli ni videl zahajajočega solnca, večerne zarje, ki se nikoli ni začudil mraku, gleda nocoj v solnce, ki se niža, ki se potaplja tam na levi strani Brezovice, za njegovim gozdom.

In Bruncu se nenadoma zazdi, da pada solnce v njegov gozd. Ta hip mu krog usten šine čuden nasmeh. Z desnico se oprime okenskega zidca. V odsevih zarje mu zagore oči. Čelo se mu dotika šipe. In stari Brunc gleda, gleda v solnce in v svoj gozd. Zdaj, zdaj, solnce je izginilo v gozdu. Brunčev obraz je poln pričakovanja. Oči se mu svetijo, kakor dvoje velikih, vrtečih se koles. Nebo nad gozdom žari. Žari vse bolj, vse bolj je razžarjeno, kakor da bi se po njem pretakala razbeljena kri. Ali gozd se ne užge. Gozd ne zagori. Iz njega ne švignejo plameni.

Pa staremu, jeklenemu Bruncu se hoče požara. Njegov obraz gori. Oči čudno bleste.

He, ko bi se zdajle vnel gozd. Noč bo. Kako svetla bi bila ta noč. Gorel bi Brunčev gozd. To bi bilo ognja, luči. Gorelo bi jeklo Brunčevega srca.

A iz gozda nočejo švigniti plameni, gozd noče goreti.

Zarja medli. Stari Brunc še gleda vanjo. Gozd izginja v sivi modrini. Vse izginja. Vse bolj utriplje srce starega Brunca. Bije. Skeleča bolečina mu ga krči.

Zarja je ugasnila. Staremu Bruncu pada glava na prsi. Obrne se od okna in se spet nasloni na mizo.

Časih je sedelo za to mizo deset, dvanajst ljudi. Zdaj pa sedi zmerom samo eden. Sedi jekleni Brunc, ki je vse preživel, ki je v Kaliforniji kopal zlato, dal svojo kri za jeklo plavžem Amerike,

ki je v Kanadi podiral hraste in oral skoro po vsej temeniški dolini. Tisti Brunc, mogočnej z Griča, ki je dal tri orjake, da jim ni bilo para.

V izbi je tema.

Tam daleč izza hribov se čuje bobnenje.

In jekleno srce Matije Brunca joka.

*

Da, da, tri sinove je imel, so govorili ljudje, tri orjake, in vsi trije so morali na fronto.

Matija je padel... Najstarejši je padel.

Jancz je v Galiciji. O, kako je on znal krotiti bika. Zdaj pa strelja s topovi.

Tone pa je šel pred dvema mesecema na Sočo. Pravijo, da se je nekaj uprl in da je bil celo zaprt. Bog ve, kaj je bil storil? Škoda ga je. Najlepši fant je bil v vsej fari in najboljši pevec.

Tako so govorili tiho, skoro šepetaje in dostavljali: da bi se vrnil zdrav!

Stari Brunc pa je že vedel, da se Tone ne vrne zdrav. Vedel je že, da se ne bo nikoli več vrnil.

*

Dopoldne je bil v trgu in je govoril z županom. Prav za prav ga je bil poklical k sebi sam župan. In stari Brunc, ki je bil nekaj časa sam županoval in ga je sedanji župan le izpodrinil, se je s težkim srcem odločil za to pot. Poprej je pošiljal v trg zmerom sinove; zdaj Matijo, zdaj Janeza, zdaj Toneta, — zdaj pa je moral sam k svojemu tekmecu in je vso pot godrnjal.

«Bog daj srečo!» je dejal župan počasi in s čudno mrkim naglasom, kakor da mu pozdrav ni šel od srca.

«Bog daj!» je odgovoril Brunc. Roke pa, ki mu jo je ponujal župan, ni stisnil. Zamahnil je, češ, kaj bi. Pa kakor da mu je tisti mah bilo žal svojega početja, je hitro segel po klobuku, se odkril in si obrisal čelo, ki ni bilo prav nič potno. Potem je urno vprašal:

«Kaj bo?»

«Kaj bo?» je ponovil župan bolj sam zase. «Malo potrpi, saj se ne podira most čez Temenico.»

«Pa se tudi ne bo!» je takoj planil Brunc. «Za tega sem jaz delal!»

«Za to smo ti vsi prav od srca hvaležni», je odgovoril župan in usta so se mu malce nategnila v dobrovoljnem nasmehu. Pa ga je urno zatajil in dejal:

«Ko si bil ti župan, smo res kar strmeli.»

In stari Brunc je molčal. Župan ga je povabil k mizi, kjer je že čakal polič vina.

Trčila sta. Prav nalahno sta trčila. Župan je izpil do dna; Brunc pa je samo pokusil.

«No, čemu si me klical?» je vprašal Brunc ves nestrpen in presenečen zaradi prijaznega sprejema.

«Sam ne vem», je odgovoril župan in besede so mu šle težko z jezika. «Poklical sem te, da bi ti nekaj povedal. Prav za'prav bi ti moral povedati France. Saj veš, da je doma. Hm. Pa kaj, saj dolgo itak ne bo. Še dva dni...»

Stari Brunc je strmel v župana. Spomnil se je, da je bil France nekaj časa skupaj s Tonetom v jarku. Bruncu so izstopile oči. V prsih ga je zgrabilo. Mel si je roke, da so v prstih pokali sklepi. Zavpil bi bil, pa ni mogel. Prijel je kozarec in izpil do dna. Potem pa je čudno, srepo pogledal krog sebe, kakor da bi bil kaj iskal. Naenkrat je vstal, odrinil mizo, da je soba bila polna hrupa, udaril s svojo težko roko ob mizni vogal in zavpil:

«Kaj mi hočeš povedati? Kaj!?»

«Miren bodi, Brunc», ga je miril župan. «Nikar tako glasno. Takoj ti povem. Samo miren bodi. — Povej,» in župan je nerodno zakašljaj, «povej mi, ali ti je Tone zadnji čas kaj pisal?»...

V izbi je nastala grobna tišina. Brunc se je zgrudil na klop in mrko gledal v tla. Krog njega se je vse vrtelo. Glava mu je klonila vse niže. Po razoranem licu mu je zdrknila solza. Zaihtel pa ni. Čez nekaj časa je zahropel:

«Kaj si dejal?»

«Ali ti je Tone zadnji čas kaj pisal?»

In stari Brunc je odkimal z glavo. Komaj slišno je dejal:

«Nič.»

Tedaj je župan prijel Brunca za ramo. Trenutek je stal molče zraven njega. Potem pa je težko in počasi dejal:

«Tone ne bo več pisal.»

*

Tone ne bo več pisal. Ne bo — več — pisal.

Brunc je vso pot ponavljal županove besede. S težkim, trdim korakom je šel domov in se opiral na svojo drenovo gorjačo, kakor da bi bil nosil cent. Zdaj pa zdaj se je ustavil in si s čela obrisal pot. Mraz je bilo. Pa starega Brunca ni zeblo. Pod nogami mu je škripal srež. Tako trdo, osorno mu je škripal srež. Pa kakor da je škripal še premalo osorno, je bil Brunčev korak vse trši.

Kdaj se je vrnil domov, ni vedel. Prehodil je vsa svoja polja, obhodil ves svoj gozd. Kakor v sanjah je taval zdaj tu, zdaj tam; hodil iz hleva na pod, s poda v hišo, iz izbe v izbo, in spet v hlev, na pod in v hišo.

Zdaj, ko sedi tam na svojem starem mestu za veliko mizo sam, čisto sam, se ničesar več ne spominja. Le od časa do časa se mu

premaknejo ustnice in iz ust mu šepetaje uide kaka beseda. — — —
Tone — — — ne bo več pisal. — Ne bo nikoli več pisal.

Matije se že več ne spominja. Tako daleč je od njega tisti čas, ko mu je sorodnica iz mesta poslala brzojavko, da: Matije ni več. Tako prav malo še ve, da je tisto uro začutil majhno slabost. Da se mu je pred očmi malo zameglilo. Nekaj topega je čutil tedaj v sebi, nekaj nenavadnega, da kar verjeti ni mogel. Zdaj pa je prišla vrsta še na Toneta.

He, kako bo jokala nevesta. Kam pojde z otrokom?

Kakor blisk je staremu Bruncu šinila ta misel skozi možgane. V njem se je nekaj zgenilo. Spomin na kajžarjevo hčer, ki jo je bil z očetom vred pognal s svojega posestva tja v Nemško vas. Sunkoma je vstal in poklical deklo. Njegov glas je zvenel, kakor da bi kdo udaril kamen ob kamen.

«Mana! Daj škornje!»

Dekla mu je prinesla škornje. Postavila jih je predenj. Ni si mogla kaj, da ga ne bi bila vprašala:

«Kam pa hočete nocoj?»

«Kam!» je zavpil Brunc, da je dekla takoj obžalovala svoje nepremišljeno vprašanje. Hotela je oditi. Tedaj je Brunc vstal in dejal:

«Nažgi luč. Pojdem v Nemško vas.»

«V Nemško vas? Nocoj?» je spet izpraševala dekla in ni mogla prikriti svojega začudenja, da pojde stari, mogočni Brunc sam v Nemško vas.

«Saj ne morete tja», je dejala dekla, ko je videla, da se je stari pomiril. «Vsa pota so zasnežena. Pričelo je spet snežiti. In tema je kakor v rogu.»

Brunc je molčal. Dekla je prižgala. Veliko izbo je preplavila mehka svetloba velike petrolejke.

Brunc je pogledal krog sebe. Pomislil je še malo na kajžarjevo hčer. Prav malo je še pomislil. Potem je prisluhnil. Mete! si je dejal. Vsa pota so zasnežena! je ponovil deklina besede. Sedel je spet za mizo in se zamislil.

Ko se vreme zboljša, pošljem hlapca z vozom po Ano. Bom vzel njo in otroka k sebi.

In stari Brunc ni šel v Nemško vas. V nogah je začutil starost. Ves dan je hodil. O, še leto dni poprej bi bil šel opolnoči na pot. Zdaj pa je čutil, kako mu vse odpoveduje. Po hrbtu ga je stresalo. Ampak starega Brunca ni bilo lahko ugnati. Ko se vreme zboljša! je neprenehoma ponavljal. In morda Tone še živi. Morda pa ni mrtev. Če se vrne, bo vesel. Prevzel bo kmetijo in se oženil z Ano. Vse bo imel pripravljeno.

Stari Brunc je zadremal.

Brunc je močen. Dela za tri. Za tri dela, pretrgal se bo, pa ima samo še Janeza, so govorili ljudje. In tedaj se je vsak spomnil svojega. Kaj, če pride naš brez roke, — če pride naš brez noge, — če pride naš bolan, — kaj, če se vrne naš slep...

Ljudem se je zdelo, da sije nad vso temeniško dolino krvavo solnce. Ljudje so molili. Ljudje so kleli. Po vseh cerkvah so se brale vsak dan maše. Vsi oltarji so bili noč in dan svetli od sveč, ki so jih prinašale matere, žene, neveste in otroci.

Ljudje so se srečavali kakor tujci, ki pričakujejo drug od drugega pomoči. Tiho, boječe so se pozdravljali. Tu pa tam je kdo tiho vprašal:

Ali tvoj kaj piše?

In mlada žena je vzdihnila:

Nič ne piše. Zdaj že tri mesece nič ne piše.

Oblile so jo solze. Zaihtela je. Ihtela je z zemljo, ki je rahlo trepetala od silnega ognja tam v daljavi. In sredi ihtenja je nenadoma prisluhnila. Prisluhnili so ljudje po vsej temeniški dolini.

Daleč tam izza hribov je prihajal zamolkel grom. Zemlja je vztrepetavala kakor v lahnih sunkih. In grom je rastel in bil vse bolj zamolkel.

Zemlja je ihtela.

*

Zasijalo je solnce. Sneg je kopnel. Gozdi in travniki so ozeleli. Njive so oživele. Ali na njivah in travnikih so bili le starci in starke, žene in dekleta in otroci. Bele rute, stare kamižole in pisana oblačilca otrok. In tu pa tam je sredi njive naenkrat zrastel krepk fant. Držal je ročice pluga in jih krepko tiščal v njivo, da je lemež rezal prst, kako jo je rezal! Kakor mati, vsa vesela sinu, ki je prišel na dopust, prvi kos kruha, ker jo je prosil. O, ko je človek prišel bliže in krepkega fanta pogledal bolj natanko, se mu je pomračil obraz.

Fant je imel na sebi vojaške hlače. Na glavi vojaško čepico. Na srajci črn žig.

*

Po cesti gre počasi stari Brunc. Trdo bije z drenovo gorjačo ob cesto. Ves se je postaral. Lasje so mu popolnoma osiveli. Ampak v njegovi hoji je nekaj upornega. Iz oči mu sije čuden, trmoglav ponos.

Oddaleč gleda krepkega fanta, ki orje njivo. Vidi Matijo, vidi Toneta, vidi Janeza. Vse tri vidi. Kako so ti orali, kako je rezal lemež pod njihovimi rokami, kako je raslo, kadar so sejali oni.

Staremu Bruncu se jasni obraz. Njegove oči so ogenj. Fant na njivi se ustavi. Ugleda Brunca. Zakliče mu vesel pozdrav.

Tedaj pa se stari Brunc zdrzne. Urno se ozre v stran. Napravi korak, kakor da bi se sramoval, ker je gledal mladega orača. Z gorjačo udari ob tla. Dvigne glavo. Iz oči mu sije jeza. V starem Bruncu je vihar. Besnel bi, kakor so besneli njegovi biki, ki jih je v šestdesetih letih svojega življenja imel osem. Bil bi krog sebe, kakor so bili njegovi sinovi, kadar so se zbrali in strahovali ob nedeljskih večerih fante vse fare. He, kako so se strnili in branili Brunčevo ime.

In staremu jeklenemu Bruncu je na smeh.

Spominja se marsikaterega večera, kadar je besnel bik, ki ga je Janez vodil z njive. Njemu ni bik nikoli zbesnel. Ravnal je ž njim kakor z otrokom ali pa ga je pognal v hosto. Pa kako so se fantje ob njegovem mogočnem glasu stiskali v kot, skakali skozi okna. Hehe, kako jih je, prav kakor otroke. In podkev je zvil kakor venec suhih smokev.

Janez je bil največji orjak. Kjerkoli se je pokazal, so dejali: Brunčev Janez gre!

In Tone, o, Tone, kako je on pel. Povsod je pel. Vsi Temeničani so ga poslušali. Na koru je pel. Ljudje so pozabili na molitev. In kadar je stopil iz cerkve, joj, kako živo so se zgenila dekleta, kako so zardela njihova lica. Tone pa se je nasmejaj, široko se je nasmejaj, pokazal faranom svoje bele zobe in vsem je bilo na smeh. Hodil je od gruče do gruče, se pogovarjal z dekleti in fanti in še celo med starce se je upal. Saj je na koru pel.

Pa spet se je razorano čelo Matije Brunca nabralo v gube. Glava mu je klonila. Spomnil se je prvega za Bruncem, svojega najstarejšega sina, Matije. Ljudje so dejali: Ta bo prav gotovo še župan. Kako je on gospodaril! In čebelar in sadjar je bil, da mu za deveto goro ni bilo takega, so govorili ljudje.

Zdaj pa prvega za Bruncem ni več.

In Brunčevo jekleno srce se mehča. Prvi za Bruncem je moral prvi pasti. In stari Brunc se razblinja, jekleni Brunc medli. Kaj je zagrešil v svojem življenju tako hudega, da ga usoda zdaj tako preganja? Kje je Kalifornija, kje je Kanada, kje so ameriške železne topilnice, kje so silni plavži? Kopal je zlato, kopal je železo, podiral je hraste, prelival iz vročih kadi kakor umirajoče solnce žarečo kovino. Vse svoje življenje je delal. Ustvaril je iz ničesar veliko Brunčevo kmetijo. Še prej je hlapčeval po vsej temeniški dolini. On, ubog kajžarjev sin.

O, mogočni Brunc, kajžarjev sin.

Vsa temeniška dolina ve, da je Matija Brunc kajžarjev sin. Mogočni Brunc, veliki hlapec tu, zdaj tam — kajžarjev sin.

Hehe! Star si, star, močni Brunc. Saj veš, da sva se midva že srečala. Davno, davno. Ob tvojem rojstvu sva se srečala. In potem sva hodila z roko v roki vso to tvojo dolgo, težko pot. Pa me nisi nikoli maral poznati. Poznal si le svoje roke. Delal si le za te svoje, zdaj tako stare, zdaj tako težke roke. In si vrgel na cesto, ti, kajžarjev sin, kajžarjevo hčer.

Jaz pa sem tisto uro vedel, da se boš tega svojega greha pokesal.

Zdaj ni Matije, ni Toneta več, in Bog ve, če je še Janez. Zakaj si metal na cesto kajžarjevo hčer? Čemu?

Star si, Brunc. Zelo si se postaral. Velika je tvoja kmetija. Tako velika je, da bi na njej živelo lahko deset veselih kajžarjev. Kam boš z njo?

Kako daleč je Nemška vas.

*

Brunc ni poslal hlapca z vozom po Ano. Vreme se je zboljšalo. Sam je krenil na pot. Sam, da bi popravil svoj greh.

(Konec prihodnjič.)

M A N S A R D A

A L F O N Z G S P A N

Kakšna tišina!
Le utrip dveh src
in beseda neizrečena,
komaj slutena,
nikoli izgovorjena,
to je življenje dveh blaženih src.

Stopil sem k oknu.
Spodaj:
kakor da vpije reka v kanjonu,
tuli pod nama v strugah mest
kričeče življenje brezkončnih cest:
ljubezen vlačug in zvodniški smeh.

Midva sva v mansardi čisto sama.
Okno strmi le v trume zvezd.
Pesem krog naju, tišina nad nama
in najinih sanj brezkončna prelest.

P E S E M

A L F O N Z G S P A N

Čez sajaste šipe mojega okna
nočne zvezde gredo,
čez daljne ravni jesenske
otožne piščali pojo.

Tiho pleto se skrivnosti
in tonejo plaho v vseмир,
tam za dremotnim obzorjem,
tam je moj mir.

nih ljudi. Pogledal je proti zemlji, tenko je prisluhnil — temna, črna je plavala v svojem krogu, v poslednjih dihih in močeh se je na nji klalo in davilo vse, kar je moglo vihteti kamen in nož, čez kupe umirajočih in mrtvih trupel so gomazeli polnagi otroci in klicali svoje matere — njega, Boga, niso klicali, najbrž jim še nihče ni utegnil povedati, da je. Zaloputnil je duri in je planil ven, toda meseca ni bilo nikjer, in nihče mu ni vedel povedati, kam bi bil šel, ne pri solncu ne pri danici ga ni bilo. Nazadnje je Bog pogledal še v krčmo — tam je spal, naslonjen na mizo, razlito vino se je bilo s svojo stružico pravkar prebilo do roba in mu je v tankem, dekliškem molku podobnem curku votlo začelo teči na škorenj. Žalosten je Bog pristopil in ga počasi, s težavo zdramil, pa kaj naj bi bil počel s pijanim človekom, ki se je komaj zibal na nogah, nič drugega ni bilo, kakor da lepo sam vzame svetiljko in gre sijati do jutra.

Toda Bog ni bil eden tistih, ki kar na lepem kaj pozabijo in oprostite, in mesec se je zelo motil, če je mislil, da se bo tako gladko izteklo. Še nikoli ni nihče posegel v red sveta, ne da bi bil tvegala glavo. In tako tudi mesecu odsihmal kar ni upalo več priti na misel, da naj bi samo zjutraj zvezde ugašal, sijati je moral vse noči, kakor je sijal dotlej, zraven pa mu je Bog naložil, da mora poslej zmerom spremljati vsakega otroka, ki hodi kod po svetu v temi sam. In kadarkoli očetje še dandanes zvečer pošljejo svoje otroke po vina ali tobaka, zmerom mora mesec ž njimi do krčme in nazaj, sam pa nikoli več ne sme pit. Gotovo so o tej stvari vse policije prejele strog ukaz.

M A T I J A B R U N C

R U D O L F K R E S A L

(Konec.)

V aščani stikajo glave. Šepečejo, mežikajo z očmi.
Mogočni Brunc je v Nemški vasi.

Kaj hoče?

Kaj išče?

Mogočni Brunc sam je prišel v Nemško vas.

In Brunc gre skozi vso vas. Gre, kakor da ne ve, da je že v Nemški vasi, da gre že skozi Nemško vas.

«He, oča Brunc, kam, kam? Na koncu vasi ste že.»

Stari Brunc se je začuden ustavil. Pogledal je kvišku. Pred njim je stal vojak, krog njega gruča ljudi. Brunc se je zdrznil.

«Kaj me ne poznate?»

Brunc ni umaknil oči z vojakovega obraza. Ni ga spoznal.

«Gorjančev Miha sem!»

«A, ti si Gorjančev. Doma si.»

«Že grem.»

«Moji pa nič ne pridejo.»

Vojak ne odgovori.

«Ano iščem», pravi Brunc. «Škorčevo Ano.»

«Škorčevo Ano? Kaj ne veste, da je v mestu? Zadnjo zimo so ji pokopali strica.»

Brunc ni trenil. Stal je nepremično, kakor pribit. Zastala mu je sapa. Potem je težko zadihal.

«V mestu je, praviš. Kaj dela tam?»

«Ne vem. Šla je.»

«Pa otrok?»

«S seboj ga je vzela.»

«S seboj da ga je vzela? ...»

Brunc se je težko zamislil. Obstopili so ga ljudje. Vsak ga je kaj vprašal. Vsak mu je kaj dejal. Brunc pa ni slišal ničesar. Molčal je in buljil v tla.

«Miha, boš zamudil vlak!» je glasno dejal nekdo.

Ljudje so se zgenili. Miha je Bruncu ponudil roko. Brunc pa je ni videl. Stal je kakor zasanjan. «Zdravi ostanite, oča!» mu je še zaklical Miha in se prestopil. Ljudje so šli ž njim. Spremili so ga na vlak.

Starega Brunca so pustili samega.

*

Skozi zapuščeno vas se Brunc vrača domov.

Nemška vas je že za njim.

Če je prej trenutek omahoval, če se je prej enkrat, dvakrat opotekel, ni zdaj o tem nikakega sledu.

Počasi in trdo gre po široki cesti. Zdi se, kakor da premisli vsak korak. Gleda naravnost predse. Oči ima uprte v daljavo. Njegov obraz, ki je poln globokih brazd, je kakor iz jekla. Ves siv je. Stari Brunc je ves iz jekla. Njegovih šestdeset let je iz jekla.

Gre in gre. Nikamor se ne ozre. Srečujejo ga ljudje. On pa ne srečuje nikogar. Pozdravljajo ga. On pa ne pozdravlja, nikomur ne odzdravlja. Za vse je slep. Gre, kakor da je svet zanj mrtev. Živa sta zanj le zemlja in daljava.

*

Kje je bil stari Brunc? ugibajo ljudje.

Kaj je bil v mestu?

Saj Janeza ne more najti v mestu.

In gosposka mu ga tudi ne more vrniti.
Dolgo mu že ni pisal Janez.
Ali pojde tudi zadnji Brunc? ...
Ampak kaj mu je? Kaj je staremu Bruncu? Hodi v mašni obleki. Hodi, kakor da je svet njegov.
Sam Bog ga ne more ugnati!
Kaj je res iz jekla!? ...

*

Ljudje se vesele. Vesele se pomladi, Velike noči. Zakaj vsega hudega je konec.

Vrisk in pesem se razlegata po temeniški dolini. Harmonike pojo iz dneva v dan.

Fantje se vračajo.

*

Na mlada polja sije pomladansko solnce. Povsod se belijo v jutranjem solncu nanovo pobeljene hiše, klanci in gozdi so vsak dan bolj zeleni.

Vse se oživlja. Vse je prerojeno.

Dežela si je nadela svatovsko lice.

*

Le tam na Griču, na veliki Brunčevi kmetiji, je vse mrtvo, sivo, dolgočasno. Le tam ni nič svatovskega. Tam je vse bolno, vse žalostno. Tam je smrt.

Človeku se zdi, da se žaloste celo Brunčeva polja in travniki, da poje gozd v pomladanskih vetrovih jesensko žalostinko.

Na dvorišču se prereka zastaven kmet s hlapcem.

Mogočne Brunčeve kmetije ni več.

*

Stari Brunc je nehal biti kmet. Vsa njegova silna zavest velikega kmeta je izplahnela. Zdaj je povsem nekaj drugega. Pa ne hodi v cerkev. Nikoli ne gre v cerkev. Hodil je, dokler je pisal Janez, zadnji Brunc. Ko pa je še ta utihnil, ko je zadnjega zagrnila daljava, je stari Brunc zapustil Boga. Hišo in polja in travnike in gozd je dal v najem. Zdaj hodi tuj gospodar po veliki Brunčevi kmetiji.

Nekdaj mogočni Brunc, zdaj grbasti in sivolasi Brunc, poseda pred svojo hišo, pod oknom svoje hišterne, ali pa hodi po dolgi temeniški dolini. Pa kakor je grbast in ves sivolas, sije iz njegovih vedno živih, nikoli mirnih oči še zmerom stari Brunčev ponos, nekaj upornega, nepremagljivega. V njegovih očeh gori jeklo.

Zmerom mrk, zmerom molčeč, hodi dan za dnem po veliki državni cesti. Gre na pošto, s pošte na postajo. Vlaki prihajajo. Vlaki odhajajo. In stari Brunc se v mraku vrača spet sam in brez glasu iz daljave.

Ko pade noč, se tu pa tam ustavi in nagovori kakega človeka. Ljudje že vedo: Brunc govori samo ponoči. In tedaj so njegove besede mehke, a obenem vendar tako čudno osorne in trpke, polne zatajevanega upora. Postava starega Brunca raste v mraku. V tej čokati, visoki senci, ki hodi vsak večer na Grič, je nekaj preroškega. Misli starega Brunca so v daljavi. Iz njega govori živo upanje.

Janez se vrne. Zadnji Brunc se še vrne.

Tako stari, jekleni Matija na stara leta raste. Vse, kar je bilo v njem in na njem mogočnega, je izginilo. Po njegovem licu je razlito tiho veličastje. Na prsi mu pada dolga, siva, zmerom razmršena brada. Izpod klobuka mu padajo na čelo in vrat beli lasje, ki so kakor svilnata preja zmerom blesteči. Klobuk, ki ga nosi v solncu in dežju, je star. Ves je ogoljen in mestoma že od moljev razjeden. Bogve, koliko rodov je že nosilo ta klobuk. Izpod širokih okrajev pa gleda v svet dvoje krotkih svetlih oči, ki v večeru plamte, časih trdo in uporno, časih pa, kakor da bi v njih res gorelo jeklo.

In obraz starega Brunca je od dne do dne bolj tršat. Solnce nad temeniško dolino ga ne more več ogreti. Oči slede le svetlim, železnim tirom. In kadar prisopuha vlak, tedaj Matija Brunc za trenutek ves oživi.

Janeza pa ni.

*

Maj poteka h koncu.

Pol leta 1919. je minilo.

Stari Matija ne hodi več na pošto ne na postajo.

Pod veliki oreh pred hišo si je dal postaviti mizo in klop. Tam sedi zdaj in oči mu blodijo od jutra do večera po vedri temeniški dolini.

In ni glasu iz daljave.

II.

Po veliki cesti prihaja gruča ljudi. Vroče julijsko solnce žge. Delavnik je, a gruča mladih kmečkih fantov in deklet poje, kakor da gre v svate. Vmes pa se glasi harmonika, igra vesele pesmi, da se človeku kolje srce. Kako čudovito poje harmonika. Ves solnčni dan je v njej, čudno veselje, kakor ga zelena Temenica še ni slišala.

Sredi gruče stopa velik, mlad, širokopleč fant. Korak njegov je negotov. Obraz je žalosten, usta pa so mu na smeh. Ta fant igra harmoniko. Neprenehoma vleče meh in pesmi mu ne zmanjka. Igra, kakor da je svojo dušo dal harmoniki. Njegove velike bele oči pa strme nepremično. Strme široko odprte v solnčni dan... vse svetle so... in ničesar ne vidiijo.

*

Za trenutek je nehal igrati. Stisnil je meh in se glasno zasmejal.

Hoj, Janez, zakaj ne igraš? Igraj!

«Igraj! Igraj!» se oglašajo fantje in dekleta drug za drugim. Ali njihovi glasovi so kakor mrtvi. Le peli bi, da bi razmajali svet.

«Kmalu pridemo na Grič», je dejal nekdo s pritajenim glasom.

Janez pa več ne zaigra. Sredi gruče gre s harmoniko v rokah in zahaja zdaj na desno zdaj na levo. Fante in dekleta krog sebe je preslišal.

Nenadoma je obstal sredi ceste. Posluhnil je in spregovoril:

«Kaj Temenica na tem mestu več ne šumi? Kje je Frincev mlin?»

«Janez, zmotil si se. Frincev mlin je že za nami. Zdaj pojdemo čez most, čez Temenico. Zaigraj, Janez, lažje ti bo.»

«He, da, zaigraj, da pridemo veseli k tvojemu očetu.»

In Janez objame svojo harmoniko, pritisne jo na prsi, raztegne meh, pritisne gumba, da zahrešči, enkrat, dvakrat, basi zapoje, in pesem že zveni na temeniškem mostu, preplavlja ves solnčni popoldan.

Kamor zaide Janez, tja se nagne gruča, se zaziblje in spet je vsa cesta njena.

Po poljih rasto ključene postave. Delavci dvigajo glave. Kaj je? Vsi začudeno zro na cesto, v zibajočo se gručo, ki poje, poje.

Kaj svet spet nori?

Kaj se je zgodilo?

«Brunčev Janez je prišel!»

Pisane rute, krepki fantje, očetje in matere puščajo svoje delo in se bližajo z njiv in travnikov državni cesti, danes tako veseli državni cesti.

Vse gleda visokega Brunčevega Janeza. Vse strmi v njegove bele, mirne oči.

Gruča se ustavlja. Janezovi prsti popuščajo. Harmonika zamira.

«Janez, slišiš, pred tabo stoje Črvinov oče.»

Janez se nasmehne. Z desnico spusti harmoniko in ponudi roko.

«Bog daj srečo!»

«Dober dan!»

«Si prišel.»

Očetje in matere, fantje, dekleta, vse mlado in staro stiska Janezu roko. Otroci gledajo in ne morejo ničesar razumeti. Zakaj si dekleta otirajo solze? Matere jokajo. Zakaj ta veliki, močni fant tako belo, mirno gleda, kar stoji in se samo nasmiha ...

Tam preko polja prihaja mlado dekle. Njen korak je počasen. Njene oči gledajo, gledajo v ljudi, ki jo kličejo:

Rezi! Rezi!

Tedaj pa se Janez strese po vsem telesu. V njem nekaj zahrope. Zgane se. V krčevitem obratu se zazre ... Pa udari po harmoniki, da zaječi. O, naprej, naprej! Samo naprej! Skozi noč.

Vse se zamaje. Gruča se je, kakor da bi se bila razletela, umaknila. Slepí Brunc se je premaknil kakor skala in gre naprej. Za njim otroci, nekaj fantov in deklet.

Kraj ceste stoji Rezi sama.

*

Zdaj gre Janez korak pred gručo. Z očmi uprtimi v daljavo, v slepo, črno daljavo, zavije sam na levo, na stransko pot, napravi prvi korak v klanec, na Grič. Harmonika mu poje zdaj kar sama od sebe. V rokah čuti čudno lahkost. A zdaj pa zdaj se mu zašibijo noge, mu klecnejo kolena. Pa Janez, Brunčev Janez, se hitro zbere. Zravna se, da je raven kakor smreka, stopi trdo, z nogo udari ob cesto, raztegne harmoniko, jo skrči, akordi zazvene in nova pesem se razlije, nov val kipečega življenja tja gor, na vrh Griča. In fantje in dekleta za njim strme. Gledajo orjaka, ki hodi pred njimi sam, brez pomoči, sredi solnčnega poldneva, ogrnjen v večno noč — in pesem jim na ustnicah umira.

Kaj je tudi ta iz jekla?! Zadnji Brunc iz jekla.

Kakšno bo svidenje?

Kaj poreče stari, častitljivi Matija, še zmerom jekleni Brunc. Kaj poreče njegovih jeklenih šest križev? Kaj poreko njegove oči?

*

Gruča se prši. Pot na Grič je ozka in posuta z debelim kamenjem. Dekleta so že upehana, fantom zastaja korak. Pred vsemi pa stopa Janez Brunc. Harmonika mu poje neprenehoma. Slepí Janez pozna svojo domačijo. Njegov korak je zmerom bolj gotov.

*

Na klopi pod velikim orehom sedi stari Matija. Ves začuden, zdramljen iz svojih sanj, zdramljen iz daljave, se ozira po klancu

navzdol in se vprašuje — kak dan je. Delavnik je. Pa poje harmonika kakor v nedeljo v trški krčmi. Še lepše, kakor na bogati svatbi.

Vstane s klopi. Stopi na rob klanca, na rob Griča. Gruča fantov in deklet z Janezom na čelu je prišla pravkar na vrh. Ugledajo starega Brunca, njegove vse začudene oči, ki ne morejo verjeti same sebi, da morejo biti ljudje v delavnik in za časa košnje tako vesele volje.

Janez je zdaj že tik pred očetom. Zadnji Brunc ne vidi, hoče mimo svojega očeta, hoče kar naravnost v hišo. Fantom in dekletom zastane dih. In v gruči se nekdo spozabi in zavpije:

«Čakaj, Janez! Janez!»

Tedaj stari Matija Brunc ostrmi. Gleda krepkega fanta, ki stoji pred njim in se ne gane. O, Janez stiska meh harmonike. Njegovi prsti niso popustili gumbov. Iz harmonike se izvije en sam krčevit, srce trgajoč vzdih.

Slepi Janez je spoznal, kaj se je zgodilo.

Stari Brunc strmi v svojega sina. Trenutek blodi z očmi blazno okrog sebe in ne ve, kaj storiti. Gleda dekleta, gleda fante, vse nemo vprašuje, in spet ostrmi. Pa se kmalu zave. Jekleni Matija Brunc se ne izda. Ne stopi koraka bliže k sinu. Moško dvigne svojo staro, velo roko.

«Janez, kaj ne vidiš očeta?» je dejal nekdo s krepkim, čudno veselim glasom. «Daj mu roko!»

In slepi Janez z desnico izpusti harmoniko. Oče in sin si stisneta roke. Ničesar ne rečeta.

*

Pod velikim orehom so posedli v travo.

V Janezu besni požar. Vse molči. Čez čas objame Janez spet harmoniko, jo dvigne prav do obraza, k očem. Le basi zapojo.

Vse je tiho.

Ni pesmi.

*

Stari Brunc gleda svojega sina. Gleda mu v oči. Gleda ostro. Še ne verjame.

Janez pa, kakor da bi na sebi čutil očetov pogled, se nasmehne in vpraša:

«Kako je, oče?» ...

Oče ne odgovori. Samo pokima. Nehote, iz navade pokima. V njegovih očeh gori spet jeklo. V sebi nekaj premaguje. Stari Brunc sebi ne popušča, se upira, je sebi neizprosen. Žile na rokah

in na čelu se mu vse bolj napenjajo. Vendar v obrazu ne trene z mišico. Obraz je kakor okamenel.

Minute potekajo. Nič se ne gane. Jedi in vina, ki ga je prinesla dekla, se nihče ne dotakne. Vsi gledajo molče oba Brunca.

In potem, nazadnje pretrga molk stari Brunc. Jeklo zazveni: «Kaj, Janez, kako gledaš.»

Molk.

Zdelo se je, da je visoki oreh vztrepetal v koreninah. Dekleta so zadrhtela. Fantje so sklonili glave. Janez se je komaj vidno stresel. Roke so mu omahnile na harmoniko. Za trenutek so mu vztrepetale ustnice. Prešinila ga je slabost. Potem pa se je sede zravnal. Brunc je sedel proti Bruncu, dvoje skal.

Čez čas se je Janez nasmehnil, spregovoril pa ni.

Stari Brunc pa je vstal. Jeklo v njegovih očeh je ugasnilo. Pogledal je Janeza. Nalil je dva kozarca. Enega dal Janezu.

Trčiva, Janez!

Trčila sta dva kozarca. Dve grči sta za hip vzplamteli.

Janez je položil prazni kozarec kraj sebe v travo. Stari Brunc je počakal. Nato pa se mu je iz grla izvil hreščeč smeh. Zamahnil je z desnico in treščil kozarec ob deblo oreha.

Peklo! je zarjul, zaklel.

Zgrudil se je na klop. Roke je položil na mizo in naenkrat ves pomirjen zastrmel v sivo daljavo.

Vse je tiho.

Oči Matije Brunca so ugasnile.

Z L A T O J A B O L K O

C V E T K O G O L A R

Za časa lepe Vide, kraljice slovenske narodne pesmi, kateri se je glasila slava daleč naokoli, so se godile po naših krajih čudne stvari. Nenadoma so včasih prihrumele skozi vasi družbe vitezov v fantastičnih oblačilih, v srebrnih oklepih in svetlih čeladah, ki so se zlato bliskale v solncu. Prihajali so iz Italije in se vračali v Korotan, jezdili so na belih konjih, vsi ošabni in glasni, in komaj jih je zagledalo strmeče oko, že so izginili na obzorju ali se skrili v soteškah in klancih za temnimi gozdovi. Osupli kmetje niso vedeli, ali so bile to blesteče prikazni iz devete dežele ali pa napovedovalci antikrista ter so se križali v svoji praznovernosti in trepetali od strahu. — Prikazale so se neznane trume verskih blaznikov in divjih beračev, ki so vpili in molili s strahotnimi glasovi. Zbrali so se sredi vasi, kjer so ple-